

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור ז: חילול שבת לצרכים שאינם חיוניים

שו"ת יחיה דעת (ח"ד סימן ל):

שאלה: חולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת, האם צריכים להיזהר שלא לעשות שום מלאכה שאין בה משום פיקוח נפש של החולה.
או מכיון שניתנה השבת להידחות בגלל פיקוח נפש, מותר לעשות לו מלאכה להקל ממכאוביו ויסוריו של החולה, אף על פי שאין בה תועלת כלל בנוגע למצבו המסוכן?

א. סוגיית קציצת ענפי תאנה

בשיעור הקודם ראינו מחלוקת בשאלה האם שבת 'הותרה' או 'דחויה' בפני פיקוח נפש.
מסוגיה אחת בגמרא נראה נטייה להכרעה ששבת 'דחויה' בלבד, כאשר מסגרת הדיון היא עשיית פעולות שאינן הכרחיות בשבת

• בגמרא מובא מקרה שאם יש חולה הזקוק בשבת לאכילת שתי תאנים בלבד, אך האפשרויות הן קציצת שני ענפים שבכל אחד מהם תאנה אחת, או קציצת ענף אחד שיש בו שלוש תאנים.
כלומר, מה עדיף - קצירה אחת בשיעור גדול, או שתי קצירות בשיעור מדויק?
הגמרא מכריעה שיש עדיפות לקצור פעם אחת, למרות שיש ריבוי בשיעור -

בבלי מנחות (סד ע"א):

בעי רבא: חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות, ויש שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלוש בעוקץ אחת, הי מינייהו מייתנין? שתיים מייתנין דחזו ליה, או דלמא שלוש מייתנין דקא ממעטא קצירה? פשיטא שלוש מייתנין.

רמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ח):

חולה שהיה צריך לשתי גרוגרות ולא מצאו אלא שתי גרוגרות בשני עוקצין ושלוש גרוגרות בעוקץ אחד - כורתין העוקץ שיש בו שלוש אע"פ שאין צריכין אלא לשתיים, כדי שלא ירבו בבצירה, אלא יכרתו עוקץ אחד ולא יכרתו שניים, וכן כל כיוצא בזה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ הרשב"א הוכיח מסוגיה זו כדעתו ששבת היא דחוייה בפני פיקוח נפש, כך שלא ניתן לפעול בצורה רחבה שאינה נצרכת, אלא בצורה מצומצמת. לדבריו, זו הסיבה שיש להעדיף קצירה אחת למרות שיש בה ריבוי בשיעור התאנים

שו"ת הרשב"א (ח"ז סימן שמג):

שהשבת דחוייה היא אצל החולים, משום שנאמר וחי בהם ולא שימות בהם אבל לא הותרה אצלם... והנה החולה שאמדהו הרופאים שצריך לשתי גרוגרות ולא מצאו להביא לו מן התלוש והוצרך להביא מן המחובר ויש שתי גרוגרות בעוקץ אחד ושתי גרוגרות אחרות כל אחת ואחת בעוקץ אחד בפני עצמו - אסור לתלוש שני עוקצין כדי להביא שתי גרוגרות, אלא תולשין העוקץ האחד שיש בו שתי גרוגרות כדי שנמעיט בקצירה, ואין אומרין כל שעושין לחולה שיש בו סכנה מותר, שלא התירה תורה אלא כדי להחיותו משום שנאמר וחי בהם.

~ הרמ"א שהכריע ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש, התקשה בסוגיה זו ממנה עולה ההכרעה ששבת 'דחוייה', והוא העמיד את דברי הגמרא בדעת רבי ישמעאל, אך לדעת חכמים שבת 'הותרה' וניתן לקצור כמה וכמה ענפים -

שו"ת הרמ"א (סימן עו):

והא דקאמר דקא מפיח קצירה ולכן אינו מביא שתיים, היינו דווקא אליבא דרבי ישמעאל דחייש לריבוי מלאכה, אבל לחכמים בכל עניין שרי.

ב. הדלקת מדורה לחולה שיש בו סכנה

בסוגיה במסכת שבת מובא שמותר להדליק מדורה גדולה בשבת לחמם את היולדת, המוגדרת כחולה שיש בו סכנה.

בגמרא ישנן גרסאות שונות שגררו מחלוקת ראשונים בשאלה האם ההיתר הוא רק עבור יולדת, או מורחב לכל חולה שיש בו סכנה.

יש לשים לב שהדלקת מדורה עבור חימום היולדת או החולה, אינה מהווה את הריפוי של החולה, אלא היא מלווה בהיתר עשיית כל צרכיו של החולה בשבת - האמנם?

בבלי שבת (קכט ע"א):

אמר רב יהודה אמר שמואל: עושין מדורה¹ לחיה בשבת (בימות הגשמים).

סבור מינה: לחיה - אין, לחולה - לא. בימות הגשמים - אין, בימות החמה - לא.

(ולא היא, לא שנא חיה ולא שנא חולה, לא שנא בימות הגשמים ולא שנא בימות החמה, מדאתמר). אמר רב

חייא בר אבין אמר שמואל: הקיז דם ונצטנן, עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז.

¹ רש"י (שם ד"ה מדורה): "מדורה - היסק גדול".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

מחלוקת הראשונים

כאמור, הגרסאות השונות היוו מחלוקת בין הראשונים בשאלה האם ההיתר הוא רק עבור יולדת, או מורחב לכל חולה שיש בו סכנה

~ היתר מורחב לכל החולים שיש בהם סכנה²

רי"ף (שבת נב ע"א מדפי הרי"ף):

ואסיקנא לא שנא חיה ולא שנא חולה, לא שנא בימות החמה לא שנא בימות הגשמים, מדאמר רב חייה בר אבין אמר רב ששת הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בשבת ואפילו בתקופת תמוז.

~ היתר מצומצם

כנראה הרמב"ם לא גרס את הגרסה המופיעה בסוגריים, ולכן לדבריו ההיתר להדלקת מדורה מצומצם רק עבור יולדת 'שהצינה קשה לה' ולא עבור חולה שיש בו סכנה -

רמב"ם (הלי שבת פ"ב הי"ד):

עושין מדורה לחיה ואפילו בימות החמה, מפני שהצינה קשה לחיה הרבה במקומות הקור. אבל אין עושין מדורה לחולה להתחמם בה.
הקיז דם ונצטנן, עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז.

? הראב"ד מעמת את דברי הרמב"ם עם הסוגיה במסכת יומא, בה מבואר שעושים כל צרכי החולה בשבת, כגון חימום מים עבורו גם שאין זו פעולה חיונית להצלתו.

מכאן טוען הראב"ד, שאם הסוגיה במסכת שבת אסרה הדלקת מדורה לחולה, היינו חולה שאין בו סכנה, אבל לחולה שיש בו סכנה אין מגבלה בעשיית פעולות גם כאלו שאינן חיוניות -

ראב"ד (הלי שבת פ"ב הי"ד):

אבל אין עושין מדורה לחולה להתחמם בה - אמר אברהם, ובפרק יום הכיפורים (יומא פד ע"ב) תניא בהדיא מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו וכו', ואפשר דבחולה שיש בו סכנה היא.

בבלי יומא (פד ע"ב): "מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו".

הפרשנים ביאורו שמדובר באופן שאין בחימום המים כדי להברותו, היינו רחיצה, צורך חיוני לרפואתו, ומכל-מקום הדבר מותר³ -

מאירי (יומא פד ע"ב ד"ה מחמין):

מחמין חמין לחולה לכתחילה בשבת בין להשקותו, שהוא דבר מועט, בין להברותו רצונו לומר להרחיצו כדי לחזק איבריו.

² כ"כ: **רבינו חננאל** (שבת קכט ע"א); **רש"י** (שם ד"ה הקיז דם): "הקיז דם - וכל שכן חולה"; **רא"ש** (שבת פ"ח סימן ה).
³ ראו גם: **תוספת יום הכיפורים** (יומא פד ע"ב ד"ה מחמין): "מחמין חמין לחולה בין להשקותו בין להברותו, דהיינו רחיצה - ויראה לי, דרחיצה שעושים לו אין במניעתה סכנה". ראו עוד בהמשך בדעת המגיד משנה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אע"פ שרחיצה זו של חיזוק איברים אין בה צורך למהירות כל כך, והיה לנו לומר שנמתין לה כדי שלא נחלל בה שבת.⁴

ר"י מלוניל (שם):

ואפילו להברותו, דהיינו לרוחץ אותו בהם לשום הנאה יתירא, כלומר כדי לחזקו יותר, ואין אומרים שלא נחמם לו כך כדי שיעור רחיצה עד שיבריא, כיון דהנאה יתירא היא.

ג. חידושו של ה'מגיד משנה'

המגיד משנה מיישב את השגת הראב"ד על הרמב"ם, ועורך הבחנה בין הסוגיה ביומא שם נראה שמדובר על היתר רחב אפילו לחמם מים, לבין הסוגיה בשבת שם נראה היתר מצומצם שאין עושים מדורה לחולה. לדבריו, יש להבחין בין צורך חיוני לצורך שאינו חיוני - הסוגיה ביומא עוסקת בחימום מים בשבת עבור חולה, ומדובר על צורך חיוני עבורו ולכן מותר לעשות כן בשבת. ואילו הסוגיה בשבת עוסקת בהדלקת מדורה לחימום החולה, שאינה צורך חיוני, משום שאפשר לחמם בדרכים אחרות שאין בהם חילול שבת.

מגיד משנה (הלי שבת פ"ב הי"ד):

ובהשגות... ובפרק יום הכיפורים תניא בהדיא מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו וכו' ואפשר דבחולה שיש בו סכנה היא, עכ"ל. ומדבריו נראה שסובר שדברי רבינו הם בחולה שאין בו סכנה ודחק באפשר דהיה דפרק יום הכיפורים שיש בו סכנה הוא. ובוודאי מוכרח הוא שם... ואני הייתי סבור לפרש דחיה דווקא תוך שבעה... וחולה לדעת רבינו אפילו יש בחולי סכנה אין בצינה סכנה ואפשר בבגדים. ומחממין לו חמין מילתא אחריתא ואין דומה לעשיית מדורה.

למרות ההבחנה שלו בביאור דעת הרמב"ם, סיים המגיד משנה וכתב שהוא סובר כהראב"ד, שכן אם מדובר על חולה שיש בו סכנה אזי יש לעשות כל צרכיו בשבת אף כאלו שאינם חיוניים בצורה מובהקת -

אבל אני מבטל דעתי מפני דעתו, לפי שאם הוא שיש בו סכנה הא משמע דלכל צרכיו מחללין ואף על פי שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה.

« לדעת הראב"ד והמגיד משנה, ניתן לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה גם לצרכים כאלו שאין במניעתם סכנה ונחשבים לצרכים שאינם חיוניים להצלתו.

~ **בבלי יומא (פד ע"ב):** "מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו".

⁴ **בשיח יצחק** (יומא פד ע"ב ד"ה בין להברותו) הביא את דברי המאירי וכתב: "ומזה ראייה למה שכתב בספר שמות בארץ, דרחיצה זו שעושין לו אין במניעתה סכנה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

תוספת יום הכיפורים (שם ד"ה מחמין) :

מחמין חמין לחולה בין להשקותו בין להברותו, דהיינו רחיצה - ויראה לי, דרחיצה שעושים לו אין במניעתה סכנה, ומכאן ראייה למה שכתב הרב המגיד... בשם הראב"ד, גבי מדורה דלכל צרכי חולה מחללין ואע"פ שאין במניעת הדבר שעושים לו סכנה.

~ **תוספתא** (שבת פט"ז הי"ב) : "מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו ובין לרפאותו".

חזון יחזקאל (שם חידושים ד"ה בין) :

לכאורה משמע הכא דהא דמחמין לו להשקותו היינו אפילו אם אין במניעת הדבר סכנה לחולה, דאם יש במניעת החמין לצורך השקאתו סכנה א"כ הוה כמו לרפאותו ולמה לי למתני עוד ובין לרפאותו. ומכאן ראייה למה שכתב במגיד משנה... שמחללין את השבת לחולה שיש בו סכנה אפילו לצרכי כאלה שאין במניעתם סכנה.⁵

1. ביאור א: שבת 'הותרה'

יש שביארו ששיטת המגיד משנה נשענת על ההבנה ששבת הותרה בפני פיקוח נפש, וכאשר יש לפנינו חולה שיש בו סכנה אזי כל הפעולות מותרות גם כאלו שאינן חיוניות⁶

קובץ הערות (יבמות סימן יח סעיף ה-ט) :

כתב במגיד משנה (פ"ב מהל' שבת הי"ד), דבחולה שיש בו סכנה מחללין שבת לכל צרכיו, אפילו אין במניעת הדבר ההוא סכנה... ובאמת טעם המתירין צריך עיון, דמה בכך שהחולה יש בו סכנה, כיון דאין במניעת הדבר שעושים לו סכנה, דהא דפיקוח נפש דוחה שבת ילפינן מקרא וחי בהם ולא שימות בהם, שצריך לדחות שבת בשביל חיותו, אבל הכא שמלאכת חילול שבת לא מעלה ולא מורידה להחיותו, מנא לן שמותרת?

דברים אלו, משווה הרב אלחנן וסרמן בין פעולות בשבת עבור חולה שיש בו סכנה לבין ברית מילה בשבת שכל עוד המוהל לא סיים את מעשה המילה יכול לחזור על ציצין שאין מעכבים את המילה. ההסבר לדבריו הוא, ששבת ביחס למילה היא 'הותרה', אך כל ההיתר רק כאשר הוא עוסק במעשה המצווה המתיר את 'חילולי' השבת ומשווה את השבת ליום חול, וכשם שביום חול היה חוזר על ציצין שאין מעכבין את המילה אזי כך בשבת כזו ששווה היא ליום חול. לדבריו, הוא הדין להיתר לעשות מלאכות בשבת, אף כאלו שאינן מצילות חיים ואינן חיוניות בהכרח, עבור חולה שיש בו סכנה, משום ששבת הותרה בפני פיקוח נפש⁷ -

⁵ ראו : שו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן יד אות א).

⁶ ראו גם : שו"ת צמח צדק (לובאוויטש, או"ח סימן לח) : "ויש ליתן קצת טעם אם נאמר שזה תלוי במחלוקת אם שבת דחוייה... או... דשבת הותרה... כי אם הותרה עושים אפילו דבר שאין בו רק צורך קצת... דכחול ממש שוייהו רבנן... והמגיד משנה יש לומר נמי דסבירא ליה הותרה" ; שו"ת אבני נזר (או"ח סימן קיח) : "דעת הרב המגיד שאין צריך לעשות בשינוי... והנה טעם הרב המגיד יש לומר דאזיל לשיטתו דחולה שיש בו סכנה אף שאין במניעת הדבר ההוא סכנה מחללין... ומשמע דסבירא ליה דשבת הותרה אצל חולה שיש בו סכנה... וכיון דהותרה אין חילוק בין איסור שיש בו מלאכה או אין בו ומותר לעשות בכל אופן שירצה" ; שו"ת חלקת יואב (או"ח סימן יד) ; שו"ת יחיה דעת (ח"ד סימן ל) : "יש לומר שהרב המגיד סובר שבת הותרה אצל פיקוח נפש, לכן כיון שניתנה להידחות כל שיש צורך כל שהוא לחולה, אפילו אין במניעת הדבר ההוא כדי לסכן החולה, מותר לעשותו בשבת כדרך שרגילים לעשותו בחול".

⁷ יש להעיר על השוואה זו, שכן יתכן וצרכי חולה שאינן חיוניים לא נכללים בכלל פיקוח נפש, כמו שכתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תנג אות ג) : "ועיקר דבריך שדמית לקורבנות לכאורה קשה הדמיון. דבקורבנות אף שאינו לעכב, מכל-מקום מצוות הקורבן לכתחילה הוא

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הנה לעניין מילה בשבת, קיימא לן דהיכא דלא סילק ידו חוזר בין על ציצין המעכבין את המילה בין על ציצין שאין מעכבין. והיכא דסילק ידו אינו חוזר אלא על ציצין המעכבין. וטעם החילוק הזה, דציצין שאין מעכבין מצד עצמן אינן דוחין שבת, דאין חיובן אלא משום הידור מצווה, אבל היכא דלא פירש עדיין הן שייכין להמילה עצמה, וכיון דניתנה שבת לידחות אצל מילה צריך לעשות את המילה בשבת כדרך שהוא עושה בחול.

אבל היכא דסילק ידו, מצוות מילה כבר נגמרה, וההידור בפני עצמו אינו דוחה שבת. ואכתי צריך ביאור, דמה בכך שלא סילק ידו, מכל-מקום הא הידור אינו דוחה שבת. ויש לומר לפי המבואר ביומא (מו ע"ב) דשבת הותרה בציבור ולא דחוייה, הכא נמי במילה בשבת הותרה, ומשום הכי צריך לעשות בשבת כמו שעושין בחול, וכיון שבחול צריך לעשות גם ההידור הכא נמי בשבת, דכיון שהותרה שבת אצל מילה, שבת וחול שווין הן... אבל היכא דסילק ידו כבר נגמרה גוף המצווה, וההידור גרידא אינו דוחה שבת... ובה נתבאר טעם המתירין, דכל זמן דהחולה מסוכן עדיין לא נגמרה מצוות פיקוח נפש והוי כלא סילק ידו, דכיון דעדיין לא נגמרה גוף המצווה צריך לעשותה כמו שעושין בחול. וסבירא ליה להמתירין דשבת הותרה אצל פיקוח נפש.

תפריים לצורך קוסמטי

השוואה זו שערך הרב וסרמן בין פיקוח נפש בשבת בעשיית פעולות שאינן חיוניות לבין מילה, נערכה אף ע"י הרב שלמה זלמן אוירבך, אף שלמעשה הוא לא התיר את עשיית התפריים לצורך קוסמטי⁸

שו"ת מנחת שלמה (תניינא סימן לה):

בדבר שאלתו, בנערה שנפצעה ויש לה חתך עמוק בפנים ואין בו כל סכנה, אמנם אם נמנע מלתפור או להדביק את קצוות החתך בשבת עלולה להישאר עם צלקת לא יפה שתקשה עליה להשתדך וזה עלול לגרום לדכאון נפשי רציני בעתיד...

ברם עדיין איכא למידן בזה טובא, ויותר נראה לי דכמו במילה כל זמן שלא פירש, שפיר מלין גם בשבת וחוזרין גם על ציצין שאין מעכבין את המילה משום טעמא דהתנאה לפניו במצוות, כך גם כאן כמו שהשבת נדחה מפני הצלה מסכנה כך מותר גם לגמור את אשר החל ולהציל את האדם ממום אשר יתבייש ויצטער מזה כל ימיו, וכמו שזה נחשב שם כגמר המילה כך גם כאן היינו נמי גמר הצלת האדם ולא מסתבר לחלק בין הותרה לדחוייה.

והואיל אותו קורבן דחה שבת שוב מחללין אף גם במה שרק לכתחילה. אבל בחולה, אם אין במניעת אותו דבר סכנה אינו כלל ממצוות הצלת נפשות אפילו לכתחילה".
⁸ על הפסיקה ההלכתית כשלעצמה, ראו: **המעין** (גיליון 226 עמוד 49-53).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

? ביאור זה של הרב אלחנן וסרמן בדעת המגיד משנה, שאינו מכליל את הפעולות שאינן חיוניות בתוך 'פיקוח נפש', קשה - שכן לדבריו שבת 'הותרה' גם לעשיית צרכים שאינם חיוניים, וממילא קשה להגדיר מה נחשב ליצרכי החולה', לדוגמה: חולה שיש בו סכנה הרוצה לקרוא ספר האם מותר להדליק לו אור לקריאה, או להשמיע לו מוזיקה?

ואכן, **המחנה אפרים** (ה'י' שבת פ"ב הי"ד) תמה על המגיד משנה מדברי הגמרא המתירה להדליק נר עבור יולדת בשבת. והקשו בגמרא, פשיטא הרי יש בכך פיקוח נפש ולכן מותר. ברם, לדברי המגיד משנה החידוש לא משום פיקוח נפש אלא משום שהותרו גם פעולות כאלו שאינן חיוניות -

הרב המגיד - משמע דלכל צרכיו מחללין ואף על פי שאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה - נ"ב, אין נראה לי כן דאברייטא דאם הייתה צריכה לנר מדליקין לה, פריך בגמרא פשיטא, כלומר והא הוי פיקוח נפש. ואם כדבריו, לימא דחידושה אשמועינן דמדליקין לה אע"פ שאין במניעת אותו דבר סכנה.

2. ביאור ב: חשש רשלנות ולכן הכל בכלל פיקוח נפש

בניגוד לדברי הרב אלחנן וסרמן שטען בביאור דעת המגיד משנה שסובר ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש, מצאנו בדברי הרדב"ז שהעלה אף הוא טענה כזו ודחה אותה, משום שבדברים שאינם חיוניים להצלת החולה אין היתר לעשותם בשבת.

לדבריו, ההיתר לעשיית מעשים אלו בשבת נובע מחשש לרשלנות, היינו שמא ההימנעות מפעולות אלו תגרום למטפלים בחולה רשלנות ויבוא לידי סכנה.

לדבריו, מבואר 'הגבול' עליו תמהנו לעיל ביחס לביאורו של הרב וסרמן, שכן לדברי הרדב"ז יש להתיר רק עשיית פעולות שיש בהן 'צד סכנת נפשות', כלשונו -

שו"ת רדב"ז (ח"ד סימן קל):

שאלה: שאלת אם מותר לעשות לחולה שיש בו סכנה בשבת דברים שאין בהם צורך כל כך.

תשובה: דבר זה מחלוקת בין הפוסקים, ואני מן המקילין מדקאמרינן דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות ואם כן יהיה מותר לעשות לו אפילו דברים שאין בהם צורך.

הא ליתא ודאי, דאין כאן צד סכנת נפשות.

אבל בדברים שיש בהם קצת צורך, אפשר שאם לא תעשה לו הדברים שיש בהם קצת צורך יבוא לדברים שיש בהם צורך הרבה, והדבר ידוע דאפילו ספק ספקא דוחה את השבת.

תדע שהרי שוחטין לחולה בשבת, אעפ"י שאפשר להאכילו נבלה דאין בו אלא איסור לאו, משום דילמא ידע שהיה נבלה ויקוץ בה ויסתכן.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ בביאור דברי הרדב"ז, כתב הרב אברהם בורנשטיין, שהדיון כאן אינו בגדרי דחיית שבת, שכן לדברי הרדב"ז סיבת ההיתר משום שכל הפעולות הנדרשות לחולה, גם כאלו שאינן חיוניות, לגבי החולה הם בכלל פיקוח נפש, שמא אם לא נעשה אותן אזי החולה יסתכן -

שו"ת אבני נזר (או"ח סימן תנג אות ד-ה):

וראיתי בתשובות רדב"ז בעת הייתי בביאלא (ואין כל החלקים תחת ידי כעת) דטעמא דמחללין על כל צרכי חולה דלפעמים יבוא על ידי שאר צרכים שיחסרו לנו לידי סכנה. ואם כן לדעתו אין צריך לטעמא דכבר דחה החולי את השבת, דלדעתו הכל בכלל סכנה. אמנם יש ליישב הדברים, דלעניות דעתי מקור הדברים דאפילו אין במניעת אותו הדבר סכנה חשיב סכנת נפשות. מהא דפרק הערל (יבמות ע"ב) דכאיב ליה עיניה לינוקא אפילו כאב מעט אין מלין אותו. ומבואר בפוסקים דהוא-הדין לכל כאב או לצער קצת ואף שאין בכאב ההוא עניין סכנה, חיישינן שמא יצטרף הכאב ההוא לכאב המילה ויסתכן. והיינו משום דמילה בעצמותו הוא סכנה, כדאיתא בפרק הנזקין (גיטין נו ע"ב) על פסוק כי עליך הורגנו כל היום זה מילה, דפירש רש"י דזמנין ומיית... ושוב כל כאב חשיב סכנה שיצטרף כאב אל כאב ויסתכן יותר. הכי נמי בחולה שיש בו סכנה, הואיל אף יעשה לו כל צרכיו הוא מסוכן, שוב כל מה שיחסר לו חשיב סכנה. כי יצטרף חסרון זה אל הסכנה שיש לו בלאו הכי ויסתכן יותר.

3. ביאור ג: משום יישוב הדעת

יש שהסבירו את השיטה של המגיד משנה שהתיר לעשות בשבת גם פעולות כאלו שאינן חיוניות, משום שהן בכלל יישוב דעת החולה, שהותר הדבר בשבת

• **משנה שבת** (פ"ח מ"ג):

ומיילדין את האישה בשבת, וקורין לה חכמה ממוקם למקום, ומחללין עליה את השבת.

בבלי שבת (קכח ע"ב):

מכדי תנא ליה מיילדין את האישה וקורין לה חכמה ממוקם למקום, ומחללין עליה את השבת לאתוויי מאי? לאתוויי הא דתנו רבנן: אם הייתה צריכה לנר, חבירתה מדלקת לה את הנר... אמר מר: אם הייתה צריכה לנר, חבירתה מדלקת לה את הנר. פשיטא, לא צריכה בסומא. מהו דתימא: כיון דלא חזיא אסור, קא משמע לן איתובי מיתבא דעתה, סברא אי איכא מידי חזיא חבירתה ועבדה ל.

« **שו"ת תשב"ץ** (ח"א סימן נד):

מכאן נראה שאפילו מפני יישוב דעתו של חולה, ואפילו אינו צריך לרפואתו אלא יישוב דעתו, מדליקין את הנר אעפ"י שהוא סומא ואינו נהנה מן האור. והוא-הדין לשאר מלאכות שהחולה מתיישב דעתו בהן, שעושין אותן בשבת.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. דעת הרב יוסף קארו

~ הרב יוסף קארו בספרו בית יוסף, הציג את שתי הדעות ולא הכריע בניהן -

בית יוסף (או"ח סימן שכח אות ד)

ומדברי רש"י משמע דלא שרי לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה אלא דווקא בדבר שאם לא יעשוהו לו הוא מסוכן למות בשבילו, אבל דבר שאף אם לא יעשוהו לו אינו מסוכן למות בשבילו אין עושין אותו על ידי ישראל, שבסוף פרק מפנין (שבת קכט ע"א) אהא דאמרינן חולה שאין בו סכנה אומר לגוי ועושה, פירש רש"י צרכי חולה שאם לא יעשו לו רפואה זו אין מסוכן למות ומכל מקום צריך הוא לה. אבל הרב המגיד כתב (ה' שבת פ"ב הי"ד) גבי אין עושין מדורה לחולה דלחולה שיש בו סכנה משמע דלכל צרכיו מחללין ואף על פי שאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה... והוא ז"ל כתב שאין נראה כן מלשון הרמב"ם, דביולדת דווקא החמירו לומר כל דאפשר לשנויי משנינן ולא החמירו בחולים.

~ לעומת זאת, כאשר הוא מבאר את דעת הרמב"ם, ממאן הרב יוסף קארו בדברי המגיד משנה. לדבריו, הרמב"ם סובר שרק פעולות חיוניות ניתן לקיים בשבת עבור חולה שיש בו סכנה -

כסף משנה (ה' שבת פ"ב הי"ד):

כתב הרב המגיד, שהיה סבור לפרש דברי רבינו דאפילו בחולה שיש בו סכנה קאמר וכו' וכתב שהוא מבטל דעתו מפני דעת הראב"ד שהוא מפרשה בשאין בו סכנה לפי שאם יש בו סכנה משמע דלכל צרכיו מחללין ואף על פי שאין במניעת הדבר שעושין לו סכנה. ואני אומר, דמדברי רש"י משמע דכל שאין במניעת אותו דבר סכנה אין מחללין עליו את השבת. ואפשר שרבינו סבור כן, ומיירי בחולי שיש בו סכנה וכמו שהיה סבור הרב המגיד.

~ בדבריו בפסיקת ההלכה, כתב הרב יוסף קארו ביטוי די-החלטי, שעושים לו לחולה את כל צרכיו כפי שהיו עושים לו כך ביום חול. בכך, למרות שבדבריו בכסף משנה הוא מיאן בדעת המגיד משנה בפרשנות הרמב"ם, ובבית יוסף לא נקט עמדה מכריעה, מכל-מקום בדבריו להלכה נראה שקיבל את דעת המגיד משנה -

שולחן ערוך (או"ח סימן שכח סעיף ד): "עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול".

מגן אברהם (סימן שכח ס"ק ד):

כל שרגילין - משמע אף על פי שאין בו סכנה במניעת הדבר ההוא [מגיד משנה, בית יוסף].

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« הרב עובדיה יוסף מסביר שאמנם הרב יוסף קארו הבין ברמב"ם ששבת 'דחוייה', ולמרות שדרכו לפסוק בשולחן ערוך כרמב"ם, מכל-מקום חזר בו מהבנה זו והקל בפיקוח נפש כדעת המגיד משנה

שו"ת יחיה דעת (ח"ד סימן ל אות ה):

ואף מרן השולחן ערוך שפסק שעושים לחולה שיש בו סכנה כל מה שרגילים לעשות לו בחול, אלמא שסובר כדברי הרב המגיד, גם הוא יסבור ששבת הותרה לגבי פיקוח נפש. ואף על פי שמרן בבית יוסף הבין בדעת הרמב"ם שהשבת רק דחוייה ולא הותרה אצל פיקוח נפש, ושכן דעת הרשב"א והר"ן, וידוע שדרכו של מרן השולחן ערוך לפסוק כדעת הרמב"ם... שחיבור השולחן ערוך מיוסד על פי דעת הרמב"ם כי הוא מרא דאתרא של ארץ ישראל וארצות המערב... אולם נראה בעיני שמרן ז"ל כשחיבר השולחן ערוך, רוח על פניו יחלוף, שאין הכרח כלל שהרמב"ם סובר שהשבת רק דחוייה ולא הותרה לצורך פיקוח נפש, בניגוד לדברי המהר"ם והרא"ש ושאר פוסקים הנ"ל... ובמקום פיקוח נפש שומעים להקל ולא להחמיר, לכן פסק כדברי הרב המגיד שמותר לעשות גם דברים שאין במניעתם משום סכנה לחולה. וכבר מצאנו כיוצא בזה למרן החיד"א במחזיק ברכה (יו"ד סימן מז ס"ק ד) שכתב, דזמנין דמרן רוח על פניו יהלוך בחיבור השולחן ערוך, וחזר בו ממה שכתב בבית יוסף בראותו פוסקים רבים שכתבו להיפך... והוא-הדין לנידון דידן.

ה. דעת האחרונים

למרות הדברים הדי-ברורים בפסיקת השולחן ערוך, הרי שהפוסקים האחרונים הסתייגו מעשיית פעולות שאינן חיוניות לחולה שיש בו סכנה, אך יש כאלו שצידדו בפסיקה זו

1. דעת המשנה ברורה

משנה ברורה (סימן שכח ס"ק יד):

ועיין **ביאור הלכה**⁹ שהבאנו מכמה פוסקים דסבירא להם שאפילו במקום שצריך חילול אין מחללין ע"י ישראל אלא בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשהו לו יכבד עליו חוליו ויוכל להסתכן. אבל כל שברור שאין במניעת אותו דבר חשש סכנה, אף על פי שמכל-מקום צריך הוא לו ורגילין לעשות לו, אין עושין אותו בשבת אלא ע"י אינו יהודי כדין צרכי חולה שאין בו סכנה. ועל כן בוודאי מהנכון להחמיר באיסור של תורה.

« ההיתר לעשיית פעולות שאינן חיוניות בשבת רק בפעולות שאיסורן איסור דרבנן בלבד - **שמירת שבת כהלכתה** (פרק לב אות כד):

כל דבר שיש בו איזה שהוא צורך לחולה המסוכן, בין שהדבר נוגע לרפואתו ובין שהדבר נוגע להזנתו ולשאר צרכי גופו, אם אין במניעתו מן החולה כדי להחמיר את מצבו או למעט את סיכוייו להתגבר על מחלתו - מחללין עליו את השבת באיסורי דרבנן בלבד. וגם כאן, אם אפשר, לא יעשו כי אם בשינוי, דהיינו שיעשו באופן שונה מאשר בחול.

⁹ **ביאור הלכה** (סימן שכח סעיף ד"ה כל): "וכתב המגיד משנה דמזה משמע דאע"פ שאין בו סכנה במניעת הדבר ההוא, עכ"ל. ולעני"ד צריך עיון, דלפי הנראה הרבה פוסקים חולקים על סברא זו". ראו גם: **חלקת יואב** (או"ח סימן יד, בהערה).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. דעת הרב עובדיה יוסף

לעיל הבאנו את דברי הרב עובדיה יוסף שצייד בדעת השולחן ערוך שסובר ששבת 'הותרה' בפני פיקוח נפש, ולכן סובר כדעת המגיד משנה להתיר עשיית פעולות שאינן חיוניות עבור חולה שיש בו סכנה.

כעת מתמודד הרב עובדיה עם הביאור הלכה, שרוב הפוסקים סוברים בניגוד לדעת המגיד משנה

שו"ת יחיה דעת (ח"ד סימן ל אות ו):

ואחרי הודיע ה' אותנו את כל זאת, הבא נבוא לדברי המשנה ברורה בביאור הלכה...

ונמצא שרבים מהראשונים שסוברים ששבת הותרה אצל פיקוח נפש עומדים בשיטת המגיד משנה, ולכן יפה פסק מרן השולחן ערוך כדבריהם...

מסקנא דדינא - חולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת, הואיל וניתנה השבת להיחלף בגלל פיקוח נפש, מותר לעשות לו מלאכות אף להקל ממכאוביו ומיסוריו, כל שיש בהן קצת צורך לחולה, אף על פי שאין במניעתם שום חשש סכנה. ואין להחמיר בזה כלל.

1. השלכות הלכתיות

1. אכילה ושתייה ביום-הכיפורים

• מסורת בית בריסק היא, שחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול או לשתות ביום הכיפורים יכול לאכול ולשתות כרגיל.¹⁰

המועדים בהלכה (מהדורה ישנה עמוד פב; מהדורה חדשה ח"א עמוד ק):

רבי חיים סולובייצ'יק ז"ל סיפר לו שכשנתקבל לרב בבריסק הורה לחולים ביום הכיפורים שיש בהם סכנה לבלי להמתין בכדי אכילת פרס ולאכול כל צרכם.

חברו עליו חכמי בריסק ושאלוהו, הא כיצר הרי זה נגד השולחן ערוך וכל הפוסקים.

אולם רבי חיים הראה להם את טעמו, והם הודו לו... הוא היה רגיל במקרים כאלה לומר, כלום אני מקל באיסורים, אדרבה אני מחמיר בפיקוח נפש.

? על מה מבוסס טעמו של הרב חיים סולובייצ'יק?

! הביסוס ההלכתי נשען על דברי המגיד משנה ששבת 'הותרה' בפני חולה שיש בו סכנה לכל צרכיו, גם כאלו שאינן

חיוניים -

¹⁰ יסוד היתר זה נמצא גם במועדי הראי"ה (הוצאה ישנה, עמוד עז; הוצאה חדשה מכון התורה והארץ, עמוד 78-79): "על פי הכלל שחולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכו בשבת, צריך לבאר גדרי צריך ואינו צריך של חולה ביום הכיפורים. ולפי זה יש לעיין גם כן בדבר השיעורים שיעורי האכילה לחולה שיש בו סכנה, שהרי אם הוא רגיל לאכול כדרכו הרי הפסק השיעורים ומיעוט האכילה הוא נגד צרכיו. ובירושלמי שבת שנינו כל מילתא דעבדין בחולה עבדין בשבתא, ולפי זה יש לומר שדקדוק השיעורין אינו אלא בחולה שאין בו סכנה אלא שיש לחוש שלא יבוא לידי סכנה, דאין בו היתר צרכיו. אבל בחולה שיש בו סכנה יש לומר הכל זה בכלל צרכיו". הרב נריה הביא גם את דברי הרב חיים סולובייצ'יק ובנו הגרי"ז, וסיים: "והרי לנו תרי תנאי מבית מתיבתא רבתא דוולאז'ין דמסיעו ליה למרן הרב זצ"ל". ראו גם בדברי הרב דוד כהן 'הרב הנזיר', בפנקסי הרב הנזיר (21,002 עמוד 33-34): "הלכה למעשה אצל דודי הרב זצ"ל (=הרב אברהם הכהן וייסבורד) הוא אמר שבשבילו הדקדוק בפחות פחות מכשיעור הוא יותר קשה מהצום, וכן נהג עפ"י הוראת הגאון רבי איסר זלמן מלצר שליט"א בעשרת ימי תשובה שביקרו בנוכחותי בקריית משה בפנסיון זילינגר. הוא העיד כן בשם הרב חיים מוולאז'ין וכן מסרו לי בשם הרב ולולע שליט"א. למה להחמיר בחומרא שהיא קולא בפיקוח נפשות, כיון שאין לזה מקור מפורש בתלמוד בחולה רק במעוברת, ויש לחלק בניהם. וכן הורו גאוני וולאז'ין. ובירושלים שמעתי הורו רבנים גדולים כן לחולים, תלמידי חכמים ויראי שמים, ונהגו כך"; במקור נוסף שלו (פנקסי הרב הנזיר, 21,006 עמוד 69-73) כתב: "אבל ראיתי הלכה למעשה מפי הגאון הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל, שהורה לדודי הרב זצ"ל וכן נהג, לא להחמיר. אומרים, רבי חיים היה אומר אני לא מיקל כי אם מחמיר בפיקוח נפש"; **מועדים וזמנים** (ח"א סימן ס) בביאור דעת הגר"ח סולובייצ'יק; **שבט מיהודה** (שער ראשון, עמוד עה אות ג-ד); **שו"ת יחיה דעת** (ח"ו סימן לט).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

חידושי מרן רי"ז הלוי (הלי שביתת עשור פ"ב ה"ח ד"ה והנה אאמו"ר):

והנה **אאמו"ר הגאון** זצ"ל היה מורה ובא בכל חולה שיש בו סכנה... שיאכילו אותו ביום הכיפורים כל צרכו ולא פחות מכשיעור.

ואמר הטעם, דכיון שהוא כבר חולה שיש בו סכנה, הרי יום הכיפורים נדחה לו לכל המועיל יותר לרפואתו שבכלל זה גם חיזוק גופו, וכיון דשיעור שלם יותר טוב להחולה ממילא דזה גם בכלל פיקוח נפש שדוחה יום הכיפורים.

הגרי"ז המשך לבאר שיטה זו בכך שהיא מבוססת על דעת המגיד משנה בביאור דעת הרמב"ם, ששבת הותרה בפני פיקוח נפש גם לעשיית צרכים שאינם חיוניים לחולה, הוא-הדין שיכול חולה לאכול כרגיל כמו ביום חול -

ואשר יראה צשיעת הרמז"ם צזה, דהנה צפ"צ מהני שצת
 הלי"א כתב הרמז"ם ח"ל חולה שיש בו סכנה עושין לו כל
 נרכיו צשצת וכי כללו של דבר שצת לגבי חולה שיש בו סכנה
 הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא נריך להם עכ"ל, ויעו"ש
 צמ"מ צהלי י"ד שם שדקדק מדברי הרמז"ם דכל שהוא חולה
 שיש בו סכנה הרי השצת נדחית לו לכל נרכיו חף אם אין
 צמניעת אותו דבר סכנה, וכמו שכתב הרי הוא כחול לכל
 הדברים שהחולה נריך להם, דמשמע דאפילו אין צמניעת
 דבר זה סכנה, עיו"ש צדברי המ"מ, ולפיו"ז גם ציוה"כ אם
 רק החולה עלמו יש בו סכנה, אין לנו נריכין לדון כלל אם
 יסתכן צמניעת האכילה אם לא, רק כל שיש נורך להחולה
 צהאכילה, והיא מכלל נרכי החולה, הרי היוה"כ נדחה
 ומאכילין אותו, כמו צשצת-דמהללין לכל נרכיו לדעת הרמז"ם,

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• אולם, מכיון שהביסוס ההלכתי נשען על דברי המגיד משנה אזי יש שמיאנו בחידוש זה -

הרב צבי פסח פראק (מקראי קודש, ימים נוראים סימן מב עמוד קמח):

אולם למעשה, כיון שגם היסוד של הגר"ח הוא על שיטת המגיד משנה, אין להקל בזה, כיון שלעניין שבת הרבה חולקים על המגיד משנה, ויש להחמיר באיסור תורה, כמבואר בביאור הלכה.

2. עשיית רפואה סגולית

לאור דברי המגיד משנה שהתיר לעשות פעולות בשבת אף כאלו שאין בהן צורך, כתב הרב מנחם מנדל שניאורסון שיש להתיר לעשות פעולות סגוליות בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, שכן מעשים אלו היו נעשים ביום חול ושבת הותרה בפני פיקוח נפש -

שו"ת צמח צדק (או"ח סימן לח):

נשאלתי על חולה המסוכן מאד שנסתכן פתאום ורבים אומרים שהוא מתולעים אי שרי לעשות לו סגולה שקורין אוש גיסין עופרת שיש בזה מלאכה גמורה וחויב חטאת, כמו שכתב הרמב"ם והביאו המגן אברהם (סימן שיח ס"ק י) המתיד אחד מכל מיני מתכות כו' והאיש היוצק העופרת אומר שריפא ושנה ושילש לחולי תולעים...

ולכאורה גם בזה יש ללמוד היתר ממה שכתב **המגיד משנה** (והביאו המגן אברהם סימן שכח ס"ק ד) שבחולה שיש בו סכנה עושין לו אפילו דברים שאין במניעת הדבר ההוא סכנה.

וא"כ הסגולה הנ"ל לו יהא שאינו רפואה בדוקה לא גרע מדברים שאין בהם צורך כ"כ... והרי לדעת המגיד משנה, עושים לו כל מה שרגילים לעשות לו בחול... וגם יציקת העופרת רגילים לעשות לו בחול עכ"פ...

והייתי סבור לומר דבאמת יש לומר שהרמב"ם לא סבירא ליה כלל דינו של המגיד משנה, ויש ליתן קצת טעם אם נאמר שזה תלוי במחלוקת אם שבת דחוייה, כדעת הרשב"א... והר"ן... או כדעת המהר"ם

והרא"ש... דשבת הותרה... כי אם הותרה עושים אפילו דבר שאין בו רק צורך קצת, על-דרך שאמרו ביום-טוב שני לגבי מת דכחול ממש שוויה רבנן... והמגיד משנה יש לומר נמי דסבירא ליה הותרה.